

Tvoření slov ve vietnamštině

(Petr Komers)

- 0. Úvod, odlišné možnosti vietnamštiny
- I. Předpoklady pro tvoření nových slov ve vietnamštině
 - 1. Slovo jako slabika
 - 2. Slovo jako víceslabičný celek
- II. Způsoby tvoření slov ve vietnamštině
 - 1. Slova původní
 - 2. Slova přejatá
 - a) sinovietnamismy
 - b) europeismy
 - 3. Kalky
 - 4. Slova odvozená
 - a) spojení významů
 - b) reduplikace
 - c) modifikující výrazy
 - d) fonetické změny
 - e) zkracování
 - f) přenesení významu
- III. Závěr

Před tím, než se začneme zabývat tvořením slov ve vietnamštině, je nám nutno pohovořit o povaze vietnamského jazyka vůbec. Základní stavební a lexikální jednotkou vietnamštiny je slabika. Ta je ve výrazné většině slov vietnamského původu nositelem významu, a to - teoreticky - i v samostatné posici. Z tohoto hlediska mají vietnamské slabiky blízko ke slovu, jak je chápeme my v lexikálním smyslu - tedy slovo jako lexikální jednotka (morf): *ăn - jíst, tay - ruka, hỏi - zeptat se, nhưng - ale*, atp. V zásadě platí i hledisko fonetické - tedy slovo jako fonetický celek,¹ což ostatně naznačuje a podtrhuje už samotná skutečnost, že ve vietnamštině se píše každá slabika jako samostatné slovo: *Tôi và mẹ tôi đều đi vào Sài Gòn. (Já a matka jedeme do Saigonu.)*. Ve vietnamštině je v podstatě přízvuková každá slabika. Dá se tedy říci, že slabika = slovo. Vietnamština je navíc jazyk amorfní - patří k jazykům, v nichž v podstatě neexistuje kategorie afixů, tj. předpony a přípony. Možnost vytvářet tímto způsobem slova nová je nulová.

I. Předpoklady pro tvoření nových slov ve vietnamštině

1. Slovo jako slabika

Jak vypadá slabika-slovo ve vietnamštině?

1. Jádrem slabiky tvoří slabikotvorná hláska (*nguyên âm*). Ve vietnamštině neexistují slabikotvorné souhlásky jako v češtině. Slabikotvornou hláskou tedy může být pouze samohláska dlouhá, těch je celkem 9: *i (y), ê, e, ơ, o, ô, a*; anebo krátká, ty jsou jen 2: *ă, â*. Kromě toho existují 3 slabikotvorné dvojhlásky, diftongy. Celkem tedy ve vietnamském jazyce existuje 14 slabikotvorných fonémů.

2. Na začátku slabiky může být přímo slabikotvorná hláska: *ôm, ai, ít*. Ve většině případů však tomuto slabikotvornému fonému předchází počáteční souhláska (*âm đầu*): *tặng, mai, nghe*. Existuje celkem 21 počátečních fonémů (souhlásek), přičemž některé z nich se mohou psát různými způsoby: *tr x ch, d x gi, g x gh* aj. Celkový inventář obsahuje: *b, m, ph, v, th, t, đ, n, x, d (gi), l, tr, s, r, ch, nh, c (k, q), ng (ngh), kh, g (gh), h²*.

3. Na konci slabiky může rovněž v některých případech být přímo slabikotvorný foném: *ma, phê, tù*. Ve většině případů však slabika končí na koncovou hlásku (*âm cuối*), jíž může být souhláska (těch je 6), anebo polosamohláska (ty jsou 2): *lên, mang, cay*. Celkem tedy ve vietnamském jazyce existuje 8 koncových fonémů: *m, n, ng (nh), p, t, c(ch), o (u), i (y)*.

4. V některých případech může slabika obsahovat navíc pretonální hlásku (*âm đệm*): *o*, resp. *u*: *cuối, hoa, muồn*.

Dodejme, že každá slabika ve vietnamštině má jeden ze šesti tónů (*thanh điệu*). Ve vietnamštině neexistuje atonální slabika jako v některých jiných tónových jazycích. Tón je

¹ Přejímáme definici pojmu slovo od Adolfa Erharta ve smyslu lexikálním a fonetickým.

² Přejímáme výčet fonémů podle Binh Slavické.

pevnou součástí slabiky, nemění se ani neoslazuje za žádných okolností (např. oproti čínštině, kde se mohou objevit tzv. lehké, atonální slabiky; podobně je tomu např. v hausštině, kde se tón jednotlivých slov mění v závislosti na pozici ve větě.). Každá slabika-slovo ve vietnamštině musí tudíž minimálně, zato nutně obsahovat 1. slabikotvornou samohlásku; 2. tón. Existují totiž i slabiky, které nemají ani počáteční ani koncovou hlásku: ê, ù, ạ aj.

Přestože existence tónů výrazně zvyšuje množství možných kombinací k vytvoření slabiky, je zřejmé, že jazyk založený na jednoslabičných slovech nemá velké možnosti tvořit nová slova. Tyto kombinace lze skládat toliko v rozsahu 1-4 fonémy, protože vícehláskovou slabiku vytvořit nejde: ì, cô, thê, cūng (byť se může psát až šesti písmeny: chuyễn, trường, khoảng). Ačkoli některé možné kombinace dosud nejsou obsazeny (mòn, đũa, vèo, máo, ạ aj.), jejich počet je velmi limitovaný a v jistém ohledu se tedy dá říci, že tvorba slov na úrovni slabik - tedy tak, jak jsme je právě definovali - je víceméně ukončena. Mezery, které by šlo ještě zaplnit, by se daly snadno spočítat. To např. čeština má v tomto smyslu, díky možnosti vytvářet slova víceslabičná (a dokonce i se slabikami bezsamohláskovými), možnosti takřka neomezené: vrd, chršle, polušník, šurandl - lze si vymyslet statisíce nových hláskových kombinací, které nepřekročí rámec povolených mezí jazyka.

2. Slovo jako víceslabičný celek

a) slova vietnamská

Je tedy nábledni, že v naší práci nemůžeme vystačit s úzkou definicí slova jakožto slabiky, ačkoli v nejužším smyslu - a jen u slabik vietnamského původu - tomu tak je. To, že je téměř každá jednotlivá slabika nositelem lexikálního významu, však neznamená, že by každá lexikální jednotka měla pouze jedinou slabiku: např. dvojslabičný výraz áo dai se sice skládá ze dvou samostatných plnovýznamových slabik (áo - košile, šaty + dai - dlouhý = áo dai - typický vietnamský dívčí dlouhý šat), ale jakožto ustálené spojení je vnímán coby pevná lexikální jednotka, tedy vlastně slovo.

Je jisté, že většina vietnamských výrazů je složena právě ze dvou slabik a produktivnost tohoto typu je největší - Nguyễn Vă n Tu uvádí, že zhruba 3/4 nových slov ve vietnamštině je právě dvojslabičných (tữ song âm tíết)³. Existují ovšem velké rozdíly v chápání morfologie takových dvojslabičných spojení. Někdy je pouto těchto dvou slabik velmi chatrné a lze je téměř považovat za samostatné jednotky, jejichž významy za sebou jen následují:

đi vao = jíti + vejítí, lze chápat jako 'vejítí' nebo doslova 'jíti a vejítí'
có lợi = mítí + výhoda, lze chápat jako 'výhodný', popř. 'mající výhodu'
năm sau = rok + příští, 'příští rok' (jde tedy de facto o dvě slova)

Spojení dvou slabik může být naopak velmi pevné, těsné. Dobrým příkladem jsou

³ Nguyễn Vă n Tu, str. 33

dvojslabičná slova, v nichž některá z částí již není většinou Vietnamců chápána jako samostatná významová jednotka, tj. původní význam samotné slabiky už není v obecné paměti⁴.

cộ ve slově xe cộ - vozidlo
xống ve slově áo xống - oblečení

Podobně je tomu u fonetických reduplikací, kdy druhá slabika výrazu je připojena z čistě fonetických důvodů, do páru:

học hiệc - učit se a tak (= a provádět podobnou činnost)
mát mẽ - svěží
sáng sủa - světlý, dobře osvětlený

Extrémní jsou pak případy, kdy ani jedná ze slabik v dvojslabičném výrazu není chápána jako významová:

bù nhìn - strašák, marioneta
bơ vơ - sám, osamocený

Většina dvojslabičných slov ovšem zůstává někde mezi těmito dvěma extrémními případy (např. právě slova typu zmíněného áo dai).

b) slova přejatá

Zatím jsme však hovořili o ryze vietnamských slovech. Obrovskou část vietnamské slovní zásoby však tvoří slova přejatá, a to především z čínštiny, tzv. sinovietnamismy (từ gốc Hán). Číňané, jejichž jazyk je strukturálně blízký vietnamštině, samozřejmě rozlišují jednotlivé významy dvou spojených slabik ve dvojslabičných slovech jako thóng zhì nebo gong yuán⁵, avšak běžný Vietnámec vnímá z nich odvozené sinovietnamské termíny đồng chí (soudruh) a công viên (park) jako celek s významem jediným. Jde tudíž o spojení nedělitelné, ustálené, pevné. Tato slova mají blízko k poslední jmenovanému typu vietnamských slov (typ bù nhìn).

Na druhou stranu existují rovněž jednotlivé slabiky, přejaté z čínštiny samostatně a fungující i ve vietnamštině jako volně se kombinující jednotky (původně čínské chá jako vietnamské tra, dou jako đêu, leng jako lạnh), ale ty už nejsou vnímány jako sinovietnamismy a podléhají stejným pravidlům jako slova ryze vietnamská (např. přídavné jméno se řadí až za podstatné, a ne naopak jako v čínštině). Z hlediska vietnamského se obvykle za sinovietnamská slova považují jen slova dvoj- a víceslabičná⁶.

V poslední době však jsou do vietnamštiny přejímána i slova z evropských jazyků, hlavně z francouzštiny, nověji z angličtiny. Jde často o termíny víceslabičné, a také ve vietnamštině zůstávají jejich jednotlivé slabiky neoddělitelné (jejich přepis se proto často

⁴ Nguyễn Tai Cẩn ovšem u těchto dvou příkladů dodává, že v některých oblastech Vietnamu ještě znají původní význam obou slabik.

⁵ Přepisujeme ve standardním přepisu pchinjinem

⁶ Blíže o tom např. Lukáš Sluka: Sinovietnamská slabika a sinovietnamské slovo ve vietnamštině.

řeší kompromisem: slabiky jsou přepisovány zvlášť, podle zásad vietnamštiny, ale je mezi nimi spojovník): phót-phát - fosfát, ga-ra - garáž, ban-công - balkon. Zde je spojení ještě těsnější nežli u sinovietnamismů, poněvadž ani člověk znalý cizího jazyka, z něžž byl výraz přejat, nemůže - v zásadě - rozložit slovo na smysluplné slabiky. (Což neplatí o čínštině.)

II. Způsoby tvoření slov ve vietnamštině

Načrtli jsme zhruba omezení, týkající se tvorby slov ve vietnamštině. Nyní se pokusíme nastínit přehled všech způsobů, jimiž se tvoří nová slova, popř. lze jimi vysvětlit původ slov již vzniklých. Žel, pokud je nám známo, zřejmě neexistuje důkladný etymologický slovník vietnamštiny, takže dostupné informace jsou značně limitované. Přesto můžeme z hlediska původu rozlišit několik základních druhů slov, do nichž lze zahrnout i všechny možné způsoby tvoření nových slov:

- slova původní (včetně onomatopoických)
 - slova přejatá (sinovietnamismy, europeismy, další)
 - kalky (tj. slova vytvářená doslovným překladem z cizích slov)
- slova odvozená (spojení významů, použití modifikačních slabik, reduplikace významová a fonetická, fonetické změny, zkracování, přenesení významu)

Nyní se každé z těchto skupin budeme věnovat jednotlivě.

1. Slova původní

V širokém smyslu lze považovat většinu jednoslabičných slov ve vietnamštině za původní. Za jednoslabičná slova přitom považujeme ta, jež mohou fungovat samostatně (bez nutnosti vyskytovat se pouze v ustálených kombinacích s jinými slabikami), anebo jejichž lexikální význam je srozumitelný i v izolovaném postavení. Podle Nguyễn Hữu Quỳnh, který pro změnu vychází ze statistik Hồ Lêa, 'v několika současných slovnících vietnamštiny lze nalézt zhruba 8000 jednoslabičných slov, z toho slova mající lexikální význam činí 95 %'⁷. Mezi nimi se objevují podstatná jména (nguồn, đất, gió), slovesa (ăn, học, nói), přídavná jména (tốt, nhanh, đẹp), číslovky (một, hai, tám), zájmena (anh, tôi, gì), gramatická (prázdná) slova (của, bằng, sẽ, nhưng), citoslovce (ô, ơ, ử).

Není vždy snadné prokázat původ jednoslabičného slova. Mnohá z nich pocházejí z čínštiny (hoa - z čínského hua⁸ - květina; tra - chá - čaj; đầu - dou - spolu; lạnh - leng - studený; hồng - hóng - , chỉ - zhi - pouze), ale již dávno zdomácněla ve vietnamské slovní zásobě, jak jsme o tom pohovořili již výše. Byla přejímána již v době mezi 1. stoletím př.n.l.

⁷ Nguyễn Hữu Quỳnh, str. 92

⁸ Ve všech prepisech pchinjinem užíváme současné podoby čínského slova, která se ovšem může výslovnostně lišit od původní výslovnosti v čínštině starých dob, kdy slovo přebírala vietnamština.

a 7. stoletím n.l. Proto se jim říká ‘staré sinismy’ (tức Hán cổ). Takových slov lze ve vietnamštině objevit až kolem 1200⁹.

Předpokládáme však, že značná část vietnamských jednoslabičných slov je skutečně původní, tj. proto-vietmuongská¹⁰ a nachází svoje obdoby nejen v muongštině, ale také v některých jiných jazycích jihovýchodní Asie, např. v thajštině a laoštině. Podle klíče navrženého americkým jazykovědcem Morrisem Swadeshem v r. 1950 existuje ve všech jazycích světa určité ‘jádro slovní zásoby’, čítající několik desítek slov, jejichž trvalost v čase je kromobyčejně vysoká. Linguisté se shodli na nějakých 100-200 slovech, u nichž se odhaduje minimální míra ‘rozpadu’.¹¹ Jde např. o slova označující části těla, čísla od 1 do 10, zvířata v nejbližším okolí člověka, nejběžnější lidské činnosti aj. Tak např. v muongštině (muòng), jazyku vietnamštině nejbližším, lze nalézt shodná slova pro slepici: ka - vietnamsky ga, číslo 3: pa - v. ba, sloveso pro chůzi: ti - v. đi, ad.¹² Vasiljev uvádí i další slova: oko, nos, ruka, země, dítě, ryba, pták, tur, pes, voda, list, kořen.¹³

Podobně lze nalézt korespondence i s jinými jazyky geneticky vzdálenějších vietnamských národnostních menšin, např. khơ mú, kháng, mảng. Četné shody lze vypátrat v monkhmerských jazycích, především s khmerštinou (slova pro ryby, ptáky, plody, listy, kořeny).¹³ S thajštinou se vietnamština shoduje v řadě slov různého druhu: thajské khoo má zřejmě stejný původ jako vietnamské cổ - krk, lang jako lưng - záda, maeou jako mèo - kočka, atp.¹⁴ Vasiljev opět vypočítává další slova: pluh, tykev, banán, vařit, vor, veslovat, plavat, talisman.¹³ Nguyễn Văn Huyền zmiňuje pro změnu shody s malajštinou: mata - viet. mắt - oko; bango - cò - čáp; mangkok - cốc - pohár, sklenice; talang - lang - vesnice, osada; darat - đất - země; sudia - xua - kdysi; suki - súc - mýt si, vyplachovat si ústa.¹⁵

Mnohá z vietnamských jednoslabičných slov tedy nepochybně můžeme považovat za původní, za předpokladu, že ‘původním’ rozumíme jejich vznik v oblasti jihovýchodní části Asie.

Mezi původními slovy existují samozřejmě i četná prvotně motivovaná slova (tj. slova, jejichž podoba je přímo odvozena od pojmenované věci), tj. především slova zvukomalebná: ùng - burácení, hukot; ợ - říhat; ỉa - kadit; oang - resonovat; êu - ostudný; xì - utéci, aj. Těch však mezi jednoslabičnými slovy není mnoho - zvuková nápodoba se totiž daleko zřetelněji může uplatnit až ve dvojslabičných slovech.

Třebaže z etymologického hlediska jsou původními slovy i slova víceslabičná, která jsou složena z původních jednoslabičných výrazů, nebudeme se jim věnovat v této, ale až v části II. 4 Slova odvozená.

⁹ Údaj přejímáme z práce L. Sluky.

¹⁰ Vietnamština patří do skupiny tzv. viet-muongských jazyků, jež v širším kontextu jeví značné podobnosti s monkhmerskými jazyky v rámci austroasijských jazyků.

¹¹ Swadeshova teorie bývá označována glottochronologií nebo též lexikostatistikou a byla inspirována tzv. ‘rozpadovým zákonem’ radioaktivních isotopů; blíže viz Jiří Černý, s. 268-9

¹² Přejímáme příklady s rozdílem znělosti v počáteční souhlásce od Trần Trí Dõi, s. 54

¹³ Ivo Vasiljev 1999, s. 47

¹⁴ Slova nalezená v učebnici thajštiny Assimil - přejímáme fonetický přepis autorů.

¹⁵ Nguyễn Văn Huyền: La civilisation ancienne du Vietnam, s. 279

2. Slova přejatá

Přejímání slov cizího původu je obecně jeden z nejprogresivnějších způsobů obohacování slovní zásoby. Tímto způsobem vzniká velké množství nových slov, která si sice mohou podržet svůj odstín 'cizosti' (tzv. barbarismy, tj. jsou dále vnímány mluvčími jako slova cizího původu), ale mohou se stát rovněž samozřejmou součástí obecného slovníku.

a) sinovietnamismy

Největší množství přejatých slov ve vietnamštině pochází čínštiny. Jak ve své studii o sinovietnamismech přesvědčivě ukazuje Lukáš Sluka¹⁶, o sinovietnamských slovech - jakož i jednotlivých slabikách - lze hovořit pouze u slov přinejmenším dvojslabičných. Jedním z kritérií, podle něhož se dá poznat sinovietnamská slabika, je neschopnost této slabiky fungovat samostatně. Např. slabika quang (která původně v čínštině znamenala 'světlo') se nikdy ve vietnamštině nevyskytuje samostatně, ale jen jako součást víceslabičných sinovietnamských výrazů: quang hoạt - fotodynamika; quang phổ - spektrum; quang tuyến - paprsek; hào quang - aureola, svatozář, apod. Nejinak slabiku ý ('přemýšlení') lze nalézt toliko ve složeninách jako ý chí - vůle; ý định - úmysl; ý thức - vědomí; ý tưởng - myšlenka; ác ý - zlomyslnost; ẩn ý - postranní, skrytý úmysl, aj. Sluka uvádí, že celkový počet takových sinovietnamských slabik se pohybuje okolo 5 tisíc. Vzhledem k tomu, že od jednotlivých slabik pak existuje několik, někdy až desítky různých slov, lze tušit, že celkový počet takto vytvořených slov ve vietnamštině musí dosahovat přinejmenším několika desítek tisíc, pravděpodobně i přesahuje hranici sta tisíc. (Jejich užití však může být naprosto okrajové.)

V zásadě by mělo platit, že takováto sinovietnamská slabika je pro Vietnamce v samostatném výskytu nesrozumitelná. U mnoha slabik (např. gia - dům, rodina; thiên - nebe; thủy - voda aj.) však existuje celá řada sinovietnamských slov, v nichž jsou obsaženy a která mají význam blízký významu původního jednoslabičného slova. Tak zmíněná slabika thủy je obsažena v mnoha slovech souvisejících s vodou, jako např.: thủy binh - námořník; thủy điện - hydroelektrický; thủy lực - hydraulický; thủy quân - válečná flotila, thủy tai - záplavy. Na základě znalosti těchto různých výrazů si i člověk neznalý čínské etymologie snadno domyslí a vyvodí původní význam dotyčné slabiky. Toto odvozené porozumění samozřejmě závisí na četnosti různých slov, v nichž je sinovietnamská slabika obsažena, a hlavně na tom, nakolik se jich užívá v běžné komunikaci. To je ovšem případ poměrně nevelkého počtu ze zmíněných slabik.

I když existuje řada sinovietnamských slov, jejichž užití je běžné, ba téměř každodenní (gia đình - rodina; quốc gia - stát; địa phương - regionální; nghệ thuật - umění; mục tiêu - cíl, záměr; nhiệm vụ - povinnost), obecně se dá říci, že většina sinovietnamismů zdaleka nepatří do nejfrekventovanější slovní zásoby. Mnohé jsou ryze odborné a užívá se jich pouze ve vědeckých kruzích, mimo něž jsou nesrozumitelné. A dokonce i u těch běžnějších, která jsou v širším povědomí, lze konstatovat, že jsou často

¹⁶ Lukáš Sluka: Sinovietnamská slabika a sinovietnamské slovo ve vietnamštině.

užívána jen v určitém kontextu, tj. především při slavnostnějších, oficiálnějších příležitostech, neboť jsou vnímána jako knižní.

Jak jsme již řekli, sinovietnamské slabiky se vyskytují výhradně ve složeninách. Mohou se v nich ovšem v zásadě kombinovat opět jen s jinou sinovietnamskou slabikou, nikoli se slabikou čistě vietnamskou (ačkoli níže ukážeme, že existují i velmi vzácné výjimky). Kombinací známých sinovietnamských slabik lze tudíž vytvářet další nová slova. Termíny jako: *lục lap* - chloroplast, *phi cơ* - přistávací dráha, *nhiệt hạch* - termonukleární, *quang tử* - foton aj. jsou samozřejmě výrazy vzniklé teprve nedávno. Při vytváření takových slov je však nutno vycházet z pravidel slovosledu podle čínského vzoru - nelze je tedy kombinovat tak volně jako slabiky vietnamské. Tak např. slabika reprezentující přídavné jméno musí předcházet slabice vyjadřující jméno podstatné: *đại lộ* - velký + cesta = třída; *mĩ đực* - krásný + výchova = estetická výchova; *bần nông* - chudý + vesnice = chudý vesničan, atp.

Jakkoli drtivá většina sinovietnamských slov má pouze dvě slabiky, existuje též velký počet slov troj-, ale i čtyřslabičných: *quang liệu pháp* - fototerapie; *siêu cấu trúc* - ultrastruktura; *cổ tâm lý học* - paleopsychologie; *duy vật biện chứng* - dialektický materialismus aj. Také vytváření takových delších slov musí podléhat zmíněným pravidlům tvoření. Některá slova mohou být vytvořena reduplikací,¹⁷ protože ta je vlastní nejen vietnamštině, ale i čínštině: *quang minh chính đại* - čestný, spravedlivý.

Přes to, co jsme výše řekli, vyskytuje se ve vietnamštině také několik ojedinělých výrazů, kombinujících slabiku vietnamskou se slabikou sinovietnamskou. Nguyễn Hữu Quỳnh¹⁸ uvádí hned celou řadu takových smíšených výrazů: *bất ngờ* - nečekaný (se sinovietnamskou slabikou *bất*); *súng trường* - puška ručnice (*trường*); *ngành dược* - farmacie (*dược*; srv. s ryze sinovietnamským slovem *dược khoa*); *ngành y* - lékařství (*y*; srv. se slovem *y học*); *lính thủy* - námořník (*thủy*; srv. se slovem *thủy binh*); *cổ kính* - závěr karetní hry o 120 kartách (*cổ*); *cửa hàng trường* - šéf obchodu? (*trường*); dále *vô hi hoá* (*hoá*); *thơ mịch* - (*mịch*) aj. My můžeme přidat např. *sáng trí* (bystrý, inteligentní).

Počet i uplatnění většiny z těchto kombinovaných slov je však velmi omezené - v případech, kde jsme pro srovnání uvedli i ryze sinovietnamská synonyma, jsou např. tyto čistě sinovietnamské varianty užívány mnohem častěji.

b) europeismy

Zatímco zhruba 60 %¹⁹ všech vietnamských lexikálních výpůjček z cizích jazyků má svůj původ v čínštině, především v posledním století silně narostl počet slov přejatých zejména z francouzštiny a nověji i z angličtiny. Vietnamské gramatiky někdy užívají pro tuto skupinu slov širšího názvu *từ gốc Âu - Áu*, tj. slova indoevropského původu, kterýžto termín zahrnuje i slova přejatá ze sanskrutu apod.

¹⁷ Viz dále část II. 4 - Reduplikace

¹⁸ Nguyễn Hữu Quỳnh, s. 91

¹⁹ tamtéž, s. 110

Tato slova se snad ještě více než sinovietnamismy uplatňují ve vědeckém jazyce; Nguyễn Văn Tu v tomto smyslu oceňuje jejich 'přesnost, systémovost, i dostatečné množství', ale zdůrazňuje, že takovým slovům naopak chybí 'národní povaha, nevyhovují odlišné fonetice vietnamštiny'²⁰, ale také poněkud - buďme exaktní: - drhnou v sousedství jiných vietnamských slov, tj. nejsou tak ladná a skladebná. Navíc, dodává autor, 'se špatně pamatují'.

Aby se europeismy mohly pro Vietnamce stát skutečně osvojenými slovy běžné slovní zásoby, musí obvykle 'prodělat velmi silný tlak rozslabikování podle způsobu vlastního vietnamštině', jak podotýkají autoři Diệp Quang Ban a Hoang Văn Thung.²¹ A uvádějí několik základních způsobů, jimiž se takové cizí slovo vietnamisuje:

- '- víceslabičné slovo se rozkouskuje do oddělených slabik;
- každá souhlásková skupina se rozdělí do slabik;
- každá slabika dostane náležitý tón;
- slabiky se přetvoří podle hlásek vietnamštiny (jako nepříjemné l, h, s... umístěné na konci slabik atd.)²²

K tomuto výčtu bychom mohli ještě připočíst zkracování původních slov (vypouštění, elipsa některých slabik), které se ovšem netýká všech cizích slov. Např. mi-cro z fr. microphone = mikrofon, ca-lo z fr. calorie = kalorie, apod.

Je zřejmé, že vietnamština nejnáze začleňuje do své slovní zásoby slova jedno- až dvojslabičná, naopak slova delší činí větší nesnáze a jejich cizost je silně pociťována:

Jednoslabičná slova:

- ga - z fr. gaz = plyn
- gu - z fr. gout = chuť
- tem - z fr. timbre = poštovní známka
- pha - z fr. phase = fáze
- xúp - z fr. soupe = polévka

Dvojslabičná slova:

- ban-công - z fr. balcon = balkon
- ca-bin - z fr. cabine = kabina
- ca-cao - přes fr. cacao = kakao
- đăng-xinh - z angl. dancing
- ga-ra - z fr. garage = garáž
- ma-gi - z fr. (?) maggi = maggi
- ma-dút - z fr. (?) mazout = mazut
- tai-ga - z rus. тайга = tajga
- trác-tơ - z fr. tracteur = traktor

²⁰ Nguyễn Văn Tu, s. 119

²¹ Diệp Quang Ban + Hoang Văn Thung, s. 71

²² tamtéž

va-ni - z fr. vanille = vanilka
vi-rút - z fr.(?) virus = virus
xi-mãng - z fr. ciment = cement
xi-nhan - z fr. signal = signál

Víceslabičná slova:

a-pác-thai - z afrikánštiny (zřejmě přes angl.) = apartheid
lê-nin-nít - z fr. leniniste = leninský
ma-ca-bông - z fr. vagabond = pobuda, tulák
va-đo-lin - z fr. vaseline = vaselina
vi-đê-ô - přes angl. (?) - video = video
vi-ta-min - z fr. (?) vitamine = vitamin
xi-ô-nít - z fr. sioniste = sionistický
y-ô-ga - z hindštiny (? - zřejmě přes evropský jazyk) = jóga
vi-ô-lông-xen - z ital. (? - zřejmě přes jiný evropský jazyk) - viloncello
xúp-pe-phôt-phát - z fr. (?) superphosphate = superfosfát

Všimněme si několika tendencí, které se u přepisu těchto slov objevují. (V novější době rovněž u anglických terminů, především z oblasti ekonomie a informatiky.) Předně, výběr tónů pro cizí slova se ve vietnamštině, zdá se, omezuje jen na tři. Nejběžnější přepis užívá tónu không. Jedině v případě, že je v koncovce slabiky -t, -c, -ch, -p, vzniká logicky potřeba dosadit tón sác, s nímž se tyto koncovky mohou kombinovat. Třetím tónem, který občas dojde svého využití, je tón huyền, přičemž hranice, která určuje přidělení buď tónu không, anebo tónu huyền, se nám jeví nezřetelná a nesystematicky uplatňovaná. Zdá se nicméně, že slova užívající tón huyền mohou snáze vplynout do vietnamské slovní zásoby než slova přepsaná pouze v tónu không - která, zejména jsou-li víceslabičná, znějí velmi monotónně, a tím je jen podtržena jejich cizost. Je to možná i důkaz toho, že slova jako ca-phê (káva), xa-phòng (mýdlo - fr. savon), xì-ga (doutník - fr. cigarette) byla přijata do vietnamské slovní zásoby snáze.

Kromě toho zůstává u většiny europeismů zachován pravopis se spojovníky mezi slabikami, který naznačuje, že jednotlivé slabiky patří k sobě, a vlastně tak jen podtrhuje nepřizpůsobivou povahu těchto slov v rámci vietnamštiny. Nakonec ani výslovnost, třebaže přizpůsobená vietnamštině, nemusí být tak docela vietnamská: slovo jako ga-ra nebo vi-rút vyslovují totiž Vietnamci běžně s 'r'. Podobně např. původem japonské slovo ca-ra-tê.

Přepis cizích slov však není zdaleka jednotný, takže lze spatřit u jednoho a téhož slova často přepisy se i bez spojovníků (a to někdy též dohromady, jako ve slově ô-tô - auto), nebo dokonce s jiným tónem, jinou koncovkou ap.

Důkazem přijetí několika mála, hlavně jednoslabičných europeismů, je jejich kombinace se slabikou vietnamského původu: nha ga - nádraží (fr. gare), xe ô-tô - auto (fr. auto, čteno oto). Jde ovšem o vzácné případy.

Velmi progresivní je přejímání evropské (latinské) odborné terminologie v technických oborech jako chemie (a-mô-ni-ác, al-ca-lô-ít, cho-le-tê-rin)²³, kde bývá často pravopis bližší původní podobě, ale také - nejnověji - anglicismů v oblasti ekonomie a informatiky (mác-kê-tin aj.).²⁴ Pokud se slovo stane častěji užívaným, bývá obvykle víceméně sjednocen obvyklý pravopis podle výše zmíněných pravidel. Podobně je tomu u vlastních jmen: Měch-ca (Mekka), Nô-gia-me-na, (N'Djaména), Đô-nhi-ép (Dněpr) aj.

3. Kalky

Slova vytvořená doslovným překladem z cizího jazyka se nazývají kalky. Není pochyb o tom, že ve vietnamštině existují, ale zatím se nám nepodařilo najít práci, která by se problematikou kalků ve vietnamském jazyce zabývala. Můžeme se domýšlet, že mnohá vietnamská víceslabičná slova vznikla složením slabik způsobem, který přesně kopíroval složené slovo čínské (byť samozřejmě podle vlastního pořádku slov). Domníváme se, že např. slovo nha chọc trỗi je téměř doslovným vietnamským kalkem slova, které je samo o sobě kalkem mezinárodním: mrakodrap (fr. gratte-ciel, angl. skyscraper, šp. rascacielos, rus. небоскреб, atd.).

4. Slova odvozená

Odvozování slov uvnitř vietnamštiny, tj. na základě již existujících slov vietnamské slovní zásoby, je zajisté nejčastěji uplatňovaným způsobem tvoření nových slov v tomto jazyce. Říkáme-li způsob, musíme dodat, že má řadu různých podob, které se pokusíme - vzhledem k omezenému rozsahu této práce - již jen krátce shrnout. Nejvíce nových slov vzniká především kombinací a zdvojováním (tzv. reduplikací).

a) **Kombinace slabik**

Jak již jsme uvedli v samém úvodu (část I.2), ve vietnamštině existuje mezi víceslabičnými slovy i řada takových, jejichž jedna či dokonce všechny (tj. ve dvojslabičných obě) slabiky nejsou chápány jako významové, ani se samostatně nevyskytují. Připomínáme slova typu học hiêc (učit se a tak), buồn tênh (velmi smutný), anebo bở vơ (osamocení) - u prvních dvou slov je jako bezvýznamová chápána druhá slabika, u třetího obě.

Při kombinování různých slabik do nových slov však obvykle - alespoň u nových slov - význam jednotlivých složek zůstává v povědomí. Často se významy skládaných jednotek sčítají:

phạt (potrestat) + tù (vězení) = phạt tù (uvěznit)
ảo (nereálný, imaginární) + ảnh (obraz) = ảo ảnh (přelud)
chốc (chvíle) + nữa (ještě) = chốc nữa (za okamžik)
núi (hora) + lửa (ohněň) = núi lửa (sopka)

²³ Podrobněji se přejímáním této odborné terminologie zabývá Nguyễn Văn Tu.

²⁴ U posledního slova neznáme obvyklý zápis, ale je běžně užíváno.

anebo vzájemně upřesňují:

sang (bohatý) + trọng (slavnostní) = sang trọng (vznešený)
mong (doufat) + đợi (čekat) = mong đợi (očekávat)
yên (klidný) + lặng (bez hluku) = yên lặng (poklidný)
cây (strom) + bưởi (grapefruit) = cây bưởi (grapefruitovník)
quả (plod) + bưởi (grapefruit) quả bưởi = (grapefruit - plod)

V posledních dvou příkladech slouží k upřesnění klasifikátor, který ovšem téměř vždy hraje značnou roli z hlediska celkového významu, a to nejen gramatického, ale i rozlišujícího (takže jej klidně můžeme vřadit do této kategorie složených slov):

Zvláštním, leč nikoli výjimečným případem jsou úhrnné složeniny, které připomínají synekdochu pars pro toto (tj. částí se označuje celek) - dva vybrané prvky z množiny tak stačí k pojmenování množiny celé:

ban (stůl) + ghế (židle) = ban ghế (nábytek)
trâu (buvol) + bò (kráva) = trâu bò (dobytek)
anh (starší bratr) + em (mladší sourozenec) = anh em (sourozenci) (též: anh chị em, kde chị = starší sestra)

Někdy mohou složeniny nabývat smyslu lehce posunutého, či obrazného:

buồn (smutný) + ngủ (spát) = buồn ngủ (ospalý)
mù (slepý) + chữ (písmo) = mù chữ (analfabet)
bằng (rovný) + lòng (srdce) = bằng lòng (spokojený)
qua (přejít) + đời (život) = qua đời (umřít)

Některé gramatiky rozlišují řadu složenin různých typů, my se však na tomto místě do podrobnějšího zkoumání možných kombinací nemůžeme pouštět. Snad se nám přesto podařilo alespoň v obrysech nastínit základní možnosti tvoření slov tímto způsobem.

b) Zdvojení (reduplikace)

Reduplikace není výsadou vietnamštiny. Je užívána hojně (ne-li hojněji) také v čínštině: tiantian (dennodenně), kankan - (podívat se), nebo např. v jazyce vietnamštině nejpříbuznějším, muongštině: rô rô (kukuřice), totô (včela). Nguyễn Kim Thản²⁵ uvádí pro srovnání i příklady reduplikovaných slov z malajštiny a japonštiny. Můžeme ovšem - byť ve velmi omezené míře - hovořit o existenci reduplikovaných slov i v evropských jazycích, viz např. české máma, táta, francouzské bonbon, zizi, aj.

Ve vietnamštině existují dva typy reduplikace - fonetická a významová. Nejběžnější je v obou případech reduplikace dvojslabičná. Ve významové reduplikaci se spojují do jednoho výrazu slova příbuzného významu, a tím se vzájemně doplňují a upřesňují: mong đợi (doufat + čekat = očekávat); vay mượn (půjčit si + půjčit si = půjčit si);

²⁵ Nguyễn Kim Thản, s. 74

lười biếng (líný + nedbalý, flegmatický = líný); ốm yếu (nemocný + slabý = chorý, neduživý), ad.

U fonetické reduplikace můžeme rozlišovat jednak zdvojení úplné, jednak částečné. Úplné zdvojení se tvoří opakováním výchozí slabiky, a to se stejným nebo jiným tónem:

chuồn chuồn - vážka
xa xa - trochu vzdálenější
đỏ đỏ - načervenalý
trắng trắng - bělavý

Zatímco v prvních dvou příkladech je nositelem významu pravděpodobně slabika první (jež může stát i samostatně) - anebo je rozdělen mezi slabiky obě, ve druhých dvou slovech je základním nositelem významu slabika druhá, která rovněž může fungovat samostatně.

V částečné reduplikaci se může opakovat jen úvodní souhláska, nebo naopak jen slabikotvorná samohláska s koncovou souhláskou - v tomto druhém případě může být zachován i tón:

đẹp dang - jemňoučký
đẹp đẽ - krásný
nét na - slušně vychovaný

chơi bời - oddávat se zábavě, neřestem
bình tĩnh - poklidný, mírumilovný
bổ lộ - nesmírný, enormní

lật đật - uspěchaný
bỡ ngỡ - zmatený, neorientující se
lạc đục - hřmotně; být ve sporu

Platí, že význam reduplikovaného slova je silnější, intenzivnější, stojí-li základní slabika na prvním místě - to je případ *đẹp dang* nebo *lạnh lẽo* (mrazivý). Naopak se význam oslabuje, stojí-li základní slabika na místě druhém - případ *đỏ đỏ* nebo *nhè nhẹ* (dosti lehký), *lành lạnh* (mírně chladný).

U fonetických reduplikací získávají slova často emocionálnější zabarvení, a také výraznou zvukomalebnot. Mnoho takto zdvojených slov je právě onomatopoických: *đùng đùng* (citoslovce střelby), *khì khì* (citoslovce smíchu), *khò khò* (chrápání), *cao cao* (kobyłka- hmyz), *lịch kịch* (stěži), *chí choé* (hlučně se prát, hádat), aj.

Lukáš Sluka upozorňuje na výskyt nepravých reduplikací - jde o sinovietnamská slova, která jsou mylně považována také za slova vzniklá zdvojením. Těchto slov je kolem padesáti: *thô lổ* (neotesaný), *sung sướng* (šťastný), *tiêu tụy* (schřadlý).²⁶

²⁶ Lukáš Sluka, s. 7

Dodejme, že reduplikací mohou vzniknout i více než dvojslabičná slova:

sạch sanh sanh (dočista všechno) od sạch (čistý)
xốp xòm xốp od xốp (vláknitý a bez šťávy - o ovoci)
(existují i dvojslabičné varianty: zesilující xốp xốp,
zmírňující xòm xốp)
lùng ca lùng củng (klátit se) od lũng lảng (viset, pohupovat se)
lấp la lấp lánh (silně se třpytit) od lấp lánh (světélkovat, lesknout se)

Nguyễn Tai Cẩn uvádí s odvoláním na statistiku Nguyễn Thiện Giáp²⁷, že tříslabičných reduplikací existuje jen zhruba 40. U reduplikací čtyřslabičných naopak uvádí podstatně vyšší počet sebraných případů: 555.

c) Modifikující výrazy

Do této kategorie řadíme výrazy, které jsou nějakým způsobem schopny pozměnit gramatickou kategorii jiného slova, a usměrní i jeho význam. Nejde však o slova 'prázdňá' - např. Lê Văn Ly²⁸ většinu z těch, která zde zmíníme, řadí do skupiny tzv. 'mots-témoins' (slovo-sekundant, slovo-svědék), právě v opozici ke slovům prázdňým. Podívejme se na slova, jež jsou schopna měnit slovní druh hlavních výrazů (tj. výrazů, jež jsou nositeli hlavního významu):

- ze sloves na podstatná jména (slovesná):

sự (věc): sự học (učení)- ze slova học (učit se)
sự xát nhập (sloučení) - xáp nhập (sloučit)

việc (záležitost): việc lam (činnost) ze slova lam (dělat)
việc xây dựng (výstavba) - xây dựng (stavět)

đồ (předmět): đồ trang điểm (šperky) ze slova trang điểm (zdobit)
đồ ăn thức uống (jídlo a pití) - ăn thức uống (jísti a pítí)

người (člověk): người chết (mrtvola, nebožtík) - chết (mrtvý)
người lạ (cizinec, neznámý člověk) - lạ (divný, cizí)

kẻ (ten - o člověku): kẻ cắp (zloděj) cắp(krásti)
kẻ sống (živí lidé) - sống (žít)

cái (věc): cái cân (váha) - cân (vážit)
cái cưa (pila) - cưa (řezat)

²⁷ Nguyễn Tai Cẩn s. 128 a 131.

²⁸ Lê Văn Ly, s. 172-205

- z přídavných jmen na podstatná:

cái vui (veselost) - ze slova vui (veselý)
cái sướng, cái khổ (štěstí, neštěstí) - sướng, khổ (šťastný, nešťastný)

- z přídavných jmen na příslovce:

một cách(jedním způsobem):

nhìn một cách chăm chú (dívat se pozorně, upřeně) - ze slova chăm chú
(pozorný, upřený)
một cách uể oải (nedbale) - uể oải (nedbalý, lenivý)

- z podstatných jmen na sloveso:

hoá (změnit se v): Việt Nam hoá (vietnamisovaný)

xa phòng hoá (saponifikovat, zmýdelňovat) - ze slova xa phòng (mýdlo)

Podobně jiná slova mohou měnit kategorii slova uvnitř slovního druhu. Např.
z číslovek základních na řadové:

thứ (pořadí): thứ ba (třetí) - ba (tři)
 thứ mười lăm (patnáctý) - mười lăm (patnáct)

d) Fonetické změny

Typickým příkladem fonetických změn jednotlivých slabik ve vietnamštině jsou
číslovky. U některých dochází v určitém kontextu ke změně tónu:

mười (10): hai mươi (20), ba mươi (30)
một (1): chín mươi mốt (91)

U čísla 5 pak dokonce ke změně hlásky:

năm (5): mười lăm(15), hai mươi lăm (25)

e) Zkracování

Zkracování slov se může dít dvěma způsoby: buď vynecháním (elipsou) některé
ze slabik, anebo přímo stažením dvou slabik do jediné. U delších slov indoevropského
původu (např. u vlastních jmen) je takové zkracování dosti běžnou záležitostí. Některé
zkrácené výrazy již zcela vytlačily původní podobu slova:

Pháp - z pův. Pháp-lan-tây (Francie)

Anh - Anh-cát-lợi (Anglie)

a jiné existují paralelně s ní jako možná, i když hovorovější varianta:

Hung - Hung-gari (Maďarsko)

Nhật - Nhật-bản (Japonsko)

Mác-Lê - Mác-Lê-nin (Marx - Lenin)

Některé zkrácené výrazy lze spatřit na vývěsních štítech:

tổng hợp místo mậu dịch tổng hợp (obchodní dům)

vệ sinh m. nha vệ sinh (záchod)

xí nghiệp quốc doanh m. quốc doanh (státní podnik)

a jiné se vyskytují jen kontextově, třeba jen v omezeném okruhu mluvčích, pro něž jde o každodenně užívaná slova²⁹ :

tiếng phổ thông m. tiếng trường phổ thông (jazyk učený v obecné škole,
tj. vietnamština - u nár. menšin)

hợp m. hợp tác xã (družstvo - na venkově)

Druhým způsobem zkracování výrazů je stahování slabik. Nejde o příliš častý jev, můžeme jej nicméně opět demonstrovat na číslovkách:

hăm mốt m. hai mươi mốt

băm lăm m. ba mươi lăm

f) Přenesení významu

V monosylabickém jazyce, jakým v zásadě je vietnamština, se přesný význam slova často definuje až v kontextu. Vietnamská slova charakterizuje mnohovýznamovost (polysémie), ani nemluvě o velmi rozšířené značné homonymitě. Obé souvisí s omezenou možností vytvářet nové slabiky, jak jsme o tom hovořili v úvodu naší práce. Právě fakt, že přesného významu se docílí až v kontextu, umožňuje snadný skluz k významům příbuzným - byť je určité slovo užito ne zcela přesně, v daném kontextu může de facto snadno přijmout zhruba význam slova příbuzného, přesnějšího, které zastupuje.

Skladební princip slov ve vietnamštině silně - podobně jako v čínštině - podporuje obraznost vyjádření: đầu máy xe lửa (lokomotiva) doslova znamená 'hlava + stroj + vůz + oheň', ale v kontextu by zřejmě i člověk znalý jednotlivých elementů a neznalý celého výrazu zřejmě pochopil, oč jde.

Přenášení významů v tomto smyslu reprezentuje tudíž jeden z nejprogresivnějších

²⁹ Viz I. S. Bystrov, kapitola o změnách struktury mnohoslabičných slov v toku řeči, s. 24-6

a vietnamštině nejvlastnějších způsobu rozšiřování slovní zásoby. Všimněme si jen na několika případech, jak se takové přenášení významů může uplatnit v hovorové řeči. Jde o velmi plodnou metodu obzvláště v oblasti argotu (to platí samozřejmě i v evropských jazycích):

còm - manželka; pův. rýže (podle rčení còm la vọt, phở la bò)
áp - vězení; pův. mandarinská vila
điếc - o ženě, která nemůže mít děti; pův. hluchá
thầy chùa - policajt; pův. bonsa
ngườì đẹp - homosexuál; pův. hezký člověk
bông hoa nhỏ - prostitutka; pův. květinka
ăn thịt thỏ - býti ošizen, napálen; pův. jísti zaječí maso
ngườì đẹp của lang Vũ Đại - ošklivá žena; pův. hezký člověk ze vsi Vu Dai
thỏì ác-mô-ni-ca - jísti kukuřici, pův. foukat na harmoniku³⁰

III. Závěr

Naše práce se pokusila nastínit možnosti tvoření slov ve vietnamštině a shrnout nejruznější způsoby takového tvoření. Není zajisté vyčerpávající, už jen proto, že jednotlivé části se nemohly věnovat např. rozdílům v kombinaci slabik různých typů, popisování zásad pro změny tónů ve zdvojených slovech, atp. Nešlo nám o to, zacházet do podrobností, nýbrž nastínit základní přehled. Ani toho naše práce zcela nedosáhla. Zůstala nám stranou např. slova, vytvořená smíšením různých zmíněných způsobů. To je případ některých slov ve vietnamštině evropských Vietnamců, již si vytvářejí v novém prostředí nová slova: si rán (smažený sýr), neologism vzniklý v českém prostředí, je např. z části slovem přejatým: sýr - si, z části kalkem: smažený - rán. Takové i jiné, ba bizarnější výrazy nás mohou snadno přesvědčit, že monosylabičnost vietnamštiny není tak velkou překážkou při tvoření nových slov. Možnosti tvoření slov jsou také v tomto jazyce velmi rozmanité a - to není nadnesené - v zásadě nekonečné. A to není malé zjištění.

Literatura:

Bystrov, I.S. + Nguyen Tay Kan, N.V. Stankevič: Grammatika vjetnamskogo jazyka.
Izdatel'stvo leningradskogo universitěta, Leningrad 1975
Černý, Jiří: Dějiny linguistiky. Votobia, Olomouc 1996

³⁰ Příklady jsou převzaty z inspirativní knihy vietnamského argotu Nguyễn Văn Khanga.

Diệp Quang Ban + Hoang Văn Thung: Ngữ pháp tiếng Việt, tập một. NXB Giáo dục
2000

Erhart, Adolf: Základy jazykovědy. SPN Praha 1984

Nguyễn Kim Thản: Nghiên cứu ngữ pháp tiếng Việt. NXB Giáo dục 1997

Từ điển tiếng Việt 2000. NXB Đa Năng + Trung tâm từ điển học, Hà Nội - Đa Năng
2000

Le Van Ly: Le parler vietnamien - essai d'une grammaire vietnamienne

Nguyễn Hữu Quỳnh: Ngữ pháp tiếng Việt. NXB Từ điển Bách khoa, Hà Nội 2001

Nguyễn Phan Canh: Základy vietnamštiny. SPN Praha 1984

Nguyễn Tài Cẩn: Ngữ pháp tiếng Việt. NXB Đại học quốc gia, Hà Nội 1999

Nguyễn Văn Khang: Tiếng lóng Việt Nam. NXB Khoa học xã hội 2001

Nguyễn Văn Tu: Từ vựng học tiếng Việt hiện đại. NXB Giáo dục, Hà Nội 1968

Noonpackdee Butori, W. + Bernard G. Butori: Introduction au thai. Assimil, 1990

Sluka, Lukáš: Sinovietnamská slabika a sinovietnamské slovo ve vietnamštině (postupová
práce), FF UK,

2001

Trần Trí Dõi: Nghiên cứu ngôn ngữ các dân tộc thiểu số Việt Nam. NXB Đại học quốc
gia Hà Nội 2000

Vasiljev, Ivo: Za dědictvím starých Vietů. Etnologický ústav AV ČR, Praha 1999

Vasiljev, Ivo: Le lexique international dans les langues de l'Extreme-Orient (Archiv
orientální

37, č. 4, 1969)

Về vấn đề xây dựng thuật ngữ khoa học. NXB Khoa học xã hội, Hà Nội 1977

Vũ Văn Đại: Le syntagme nominal en francais et en vietnamien. NXB Giáo dục 1999